

➤ UGLJOVODONICI

- ✓ jedinjenja koja sadrže samo **ugljenik** i **vodonik**
- zahvaljujući osobinama atoma ugljenika, teorijski je moguć beskonačan broj jedinjenja koja sadrže samo **C** i **H**
- **na osnovu strukture, odnosno hemijskih i fizičkih osobina ugljovodonici se dijele na:**

1. **Aciklične ugljovodonike**

tj. jedinjenja ravnog-otvorenog niza

U grupi acikličnih jedinjenja spadaju:

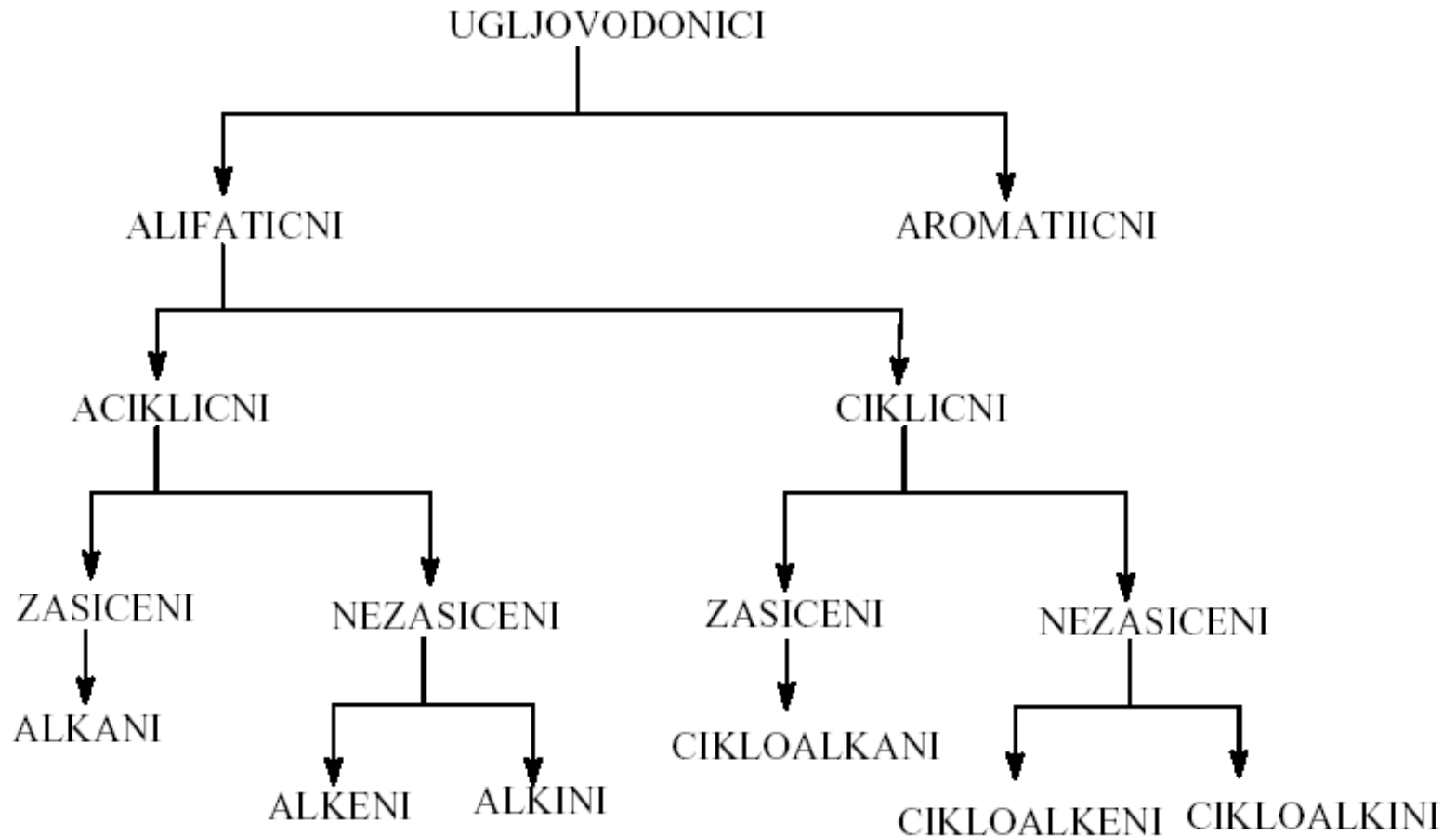
- **a) alkani, zasićeni ugljovodonici** u kojima su zastupljene isključivo jednostruke (jednogube) veze.
- **b) alkeni, nezasićeni ugljovodonici** u kojima su zastupljene jedna ili više dvostrukih (dvogubih) veza. Ugljovodonici sa dve dvostruke veze nazivaju se dieni a ugljovodonici sa više dvostrukih veza se nazivaju polieni.
- **c) alkini, nezasićeni ugljovodonici** u kojima je zastupljena trostruka (troguba) veza.

- **2. Ciklične ugljovodonike**,
tj. jedinjenja zatvorene prstenaste strukture.

Djele se na:

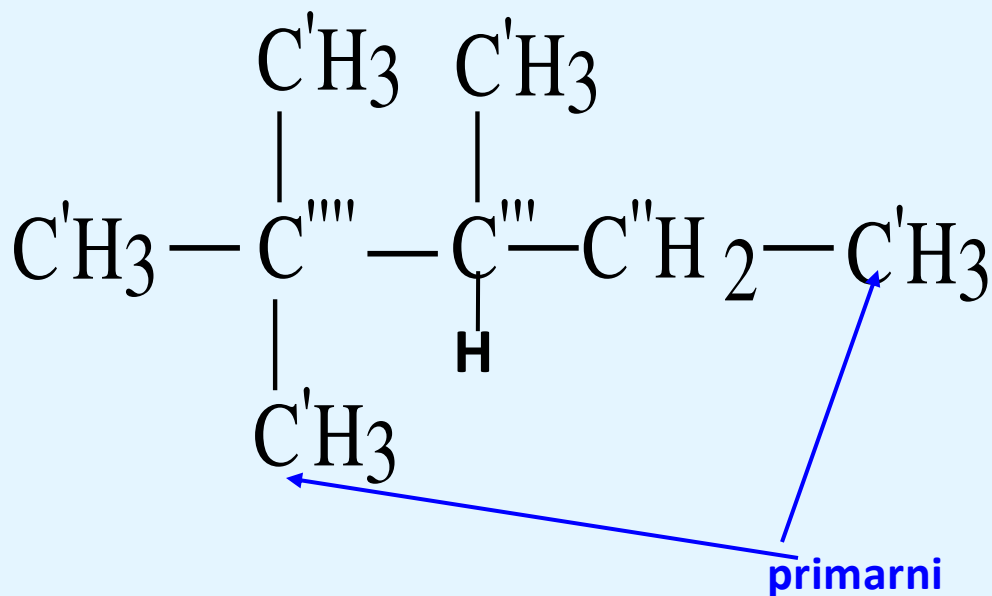
- **a) 1.cikloalkane**, jedinjenja ciklične strukture sa jednostrukim vezama,
  - **2.cikloalkene** jedinjenja ciklične strukture sa dvostrukom vezom i
  - **3.cikloalkine** jedinjenja ciklične strukture sa trostrukom vezom.
  - **b) aromatične ugljovodonike**, jedinjenja koja u strukturi imaju jedan ili više kondenzovanih benzolovih prstena
  - **c) terpene**, jedinjenja specifične aliciklične ili rjeđe alifatične strukture.
- ✓ do danas je izolovan i sintetisan veliki broj ugljovodonika
  - ✓ **najvažniji prirodni izvori ugljovodonika su nafta i zemni gas**

Podjela ugljovodonika

➤ U molekulima zasićenih ugljenika razlikuju se četiri vrste ugljenikovih atoma

- 1. **primarni** ugljenik **C'** je onaj koji je vezan samo za još jedan C
- 2. **sekundarni** ugljenikov atom **C''** je vezan za dva C atoma
- 3. **tercijarni** ugljenikov atom **C'''** za tri C atoma
- 4. **kvatenarni** ugljenikov atom **C''''** za četiri C atoma

➤ Alkani - parafini

- ✓ Alkani su zasićeni ugljovodonici koji sadrže samo proste kovalentne σ - veze (C-C i C-H) nastale preklapanjem s-orbitala atoma H i sp^3 hibridnih orbitala atoma C.
- ✓ **zbog svoje male reaktivnosti nazivaju se parafinima**
- **alkani** grade homologni niz
- **homologni niz** je niz jedinjenja u kome se dva uzastopna člana razlikuju uvek za istu atomsku grupu
- najčešće je to metilenska (**$-CH_2-$**) grupa
- jedinjenja takvog niza imaju zajedničku opštu formulu
  - opšta formula alkana je **C_nH_{2n+2}**
  - opšta formula cikloalkana je **C_nH_{2n}**

➤ IMENOVANJE ALKANA – nomenklatura

✓ Nazivi prva četiri alkana imaju trivijalna imena

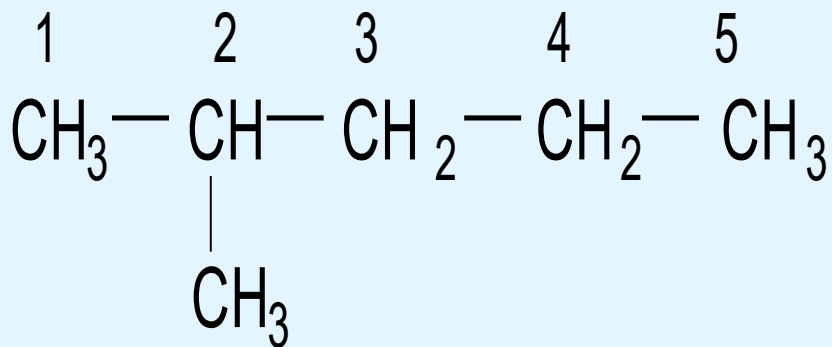
- nazivi petog i ostalih članova niza ugljovodonika dobijaju ako se na grčki naziv broja ugljenikovih atoma doda nastavak **-an** kod
- Nazivi cikloalkana dobijaju se kada se ispred imena dodaje i prefiks **ciklo-** i nastavak **-an** na grčki naziv broja ugljenikovih atoma
- Iz naziva alkana izvode se i nazivi ostalih molekulskih vrsta u o.h.

IUPAC-ova pravila

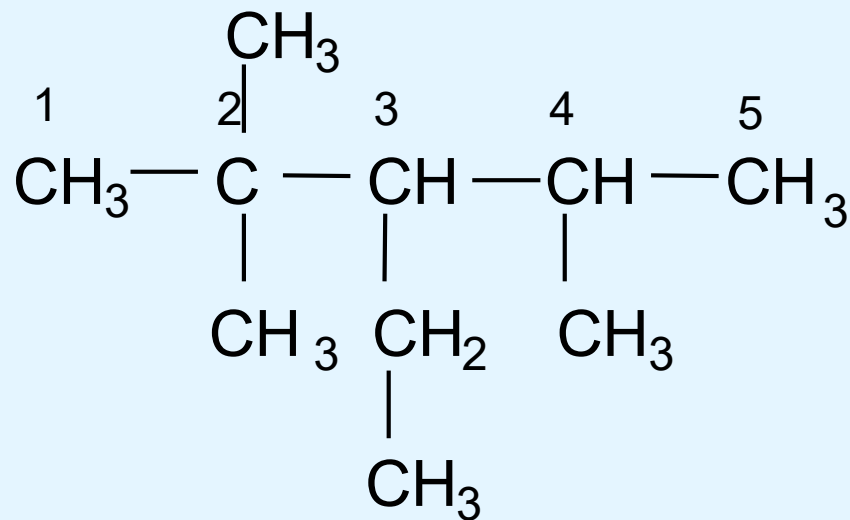
- 1. Odredi se i imenuje najduži ili **osnovni niz** u molekuli.
- 2. Ime osnovnog niza se daje na osnovu naziva **normalnih alkana**.
- 3. Grupe vezane za osnovni niz, različite od H, zovu se **supstituenti**.
- 4. Ako postoji tri i više supstituenata, onda se niz numeriše tako da se dobije **što manji broj na mestu razlikovanja** dva moguća načina numerisanja.
- 5. **Ukoliko molekul ima dva ili više nizova iste dužine**, onaj sa većim brojem supstituenata je osnovni niz.

- 6. Supstituenti se pišu po abecednom redu (svakome prethodi broj C atoma za koji je vezan i crtica), a zatim doda ime osnovnog niza.
- 7. **Ukoliko molekul sadrži više više istih supstituenata:**
  - imenu alkil grupe prethode prefiksi **di-, tri-, tetra-, penta-** itd.
  - mjesta vezivanja navode se zajednički prije imena supstituenta i razdvojena su zarezima (2, 3,3- tri..).
  - ovi prefiksi kao i **sek- i terc-**, ne raspoređuju se abecednim redom.

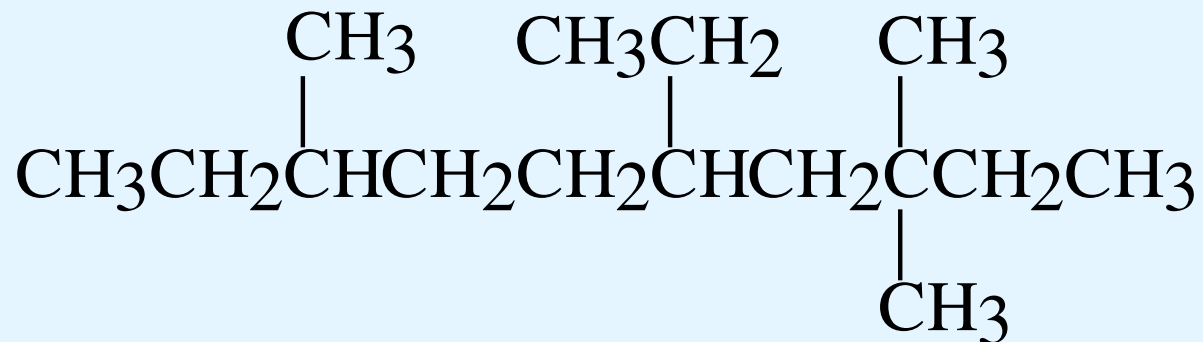
✓ **Osim alkana sa normalnim nizom postoje i alkani sa račvastim nizom koji se nazivaju izo-alkani**

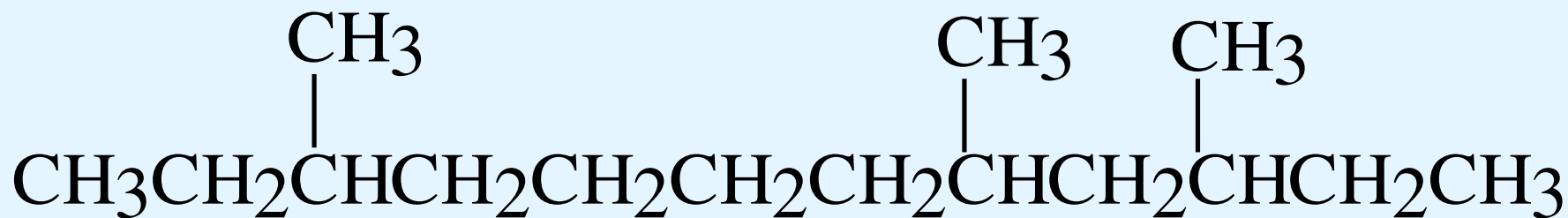
2-metilpentan

3-etil-2,2,4-trimetilpentan

5-**etil**-3,3,8-**trimetil**dekan

3,5,10-**trimetil**dodekan

✓ Alkani sa normalnim nizom

n	Ime	Racionalna for.	Bruto for.	Tk (°C)
1	metan	CH ₄	CH ₄	-161,7
2	etan	CH ₃ CH ₃	C ₂ H ₆	-88,6
3	propan	CH ₃ CH ₂ CH ₃	C ₃ H ₈	-42,1
4	butan	CH ₃ (CH ₂) ₂ CH ₃	C ₄ H ₁₀	-0,5
5	pentan	CH ₃ (CH ₂) ₃ CH ₃	C ₅ H ₁₂	36,1
6	heksan	CH ₃ (CH ₂) ₄ CH ₃	C ₆ H ₁₄	68,7
7	heptan	CH ₃ (CH ₂) ₅ CH ₃	C ₇ H ₁₆	98,4
8	oktan	CH ₃ (CH ₂) ₆ CH ₃	C ₈ H ₁₈	125,7
9	nonan	CH ₃ (CH ₂) ₇ CH ₃	C ₉ H ₂₀	150,8
10	dekan	CH ₃ (CH ₂) ₈ CH ₃	C ₁₀ H ₂₂	174,0
11	undekan	CH ₃ (CH ₂) ₉ CH ₃	C ₁₁ H ₂₄	
12	dodekan	CH ₃ (CH ₂) ₁₀ CH ₃	C ₁₂ H ₂₆	
20	ejkosan	CH ₃ (CH ₂) ₁₁ CH ₃	C ₂₀ H ₄₂	

- **alkil-grupe** nastaju uklanjanjem jednog H atoma iz molekula **alkana**
  - imenuju se zamenom nastavka **-an** u nazivu alkana ili cikloalkana, nastavkom **-il**

Struktura	Uobičajeno ime	Sistematsko ime	Izvedeno iz	Tip
CH ₃ -	Metil	Metil	Metan	primarna
CH ₃ -CH ₂	Etil	Etil	Etan	primarna
CH ₃ -CH ₂ -CH ₂	Propil	Propil	Propan	primarna
$ \begin{array}{c} \text{CH}_3 \\ \\ \text{CH}_3 - \text{C} - \\ \\ \text{H} \end{array} $	Izopropil	1-metiletil	Propan	sekundarna

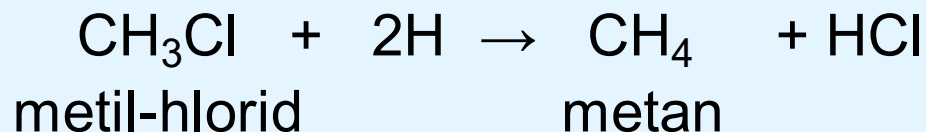
Struktura	Uobičajeno ime	Sistematsko ime	Izvedeno iz	Tip
$\begin{array}{c} \text{CH}_3 \\ \\ \text{CH}_3 - \text{C} - \text{CH}_2 - \\ \\ \text{H} \end{array}$	izobutil	2-metilpropil	2-metilbutan (izobutan)	primarna
$\begin{array}{c} \text{CH}_3 \\ \\ \text{CH}_3 - \text{CH}_2 - \text{C} - \\ \\ \text{H} \end{array}$	sec-butil	1-metilpropil	Butan	sekundarna
$\begin{array}{c} \text{CH}_3 \\ \\ \text{CH}_3 - \text{C} - \\ \\ \text{CH}_3 \end{array}$	terc-butil	1,1-dimetiletil	2-metilbutan (izobutan)	tercijarna
$\begin{array}{c} \text{CH}_3 \\ \\ \text{CH}_3 - \text{C} - \text{CH}_2 - \\ \\ \text{CH}_3 \end{array}$	neopentil	2,2-dimetilpropil	2,2-dimetilpropan (neopentan)	primarna

➤ Dobijanje alkana

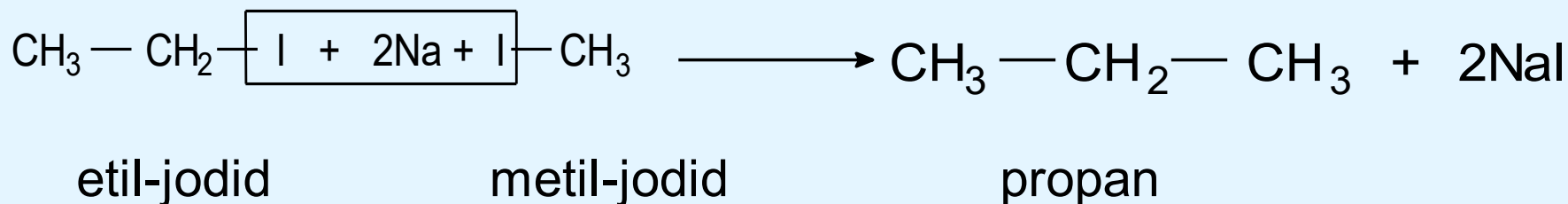
✓ Glavni izvori za industrijsko dobijanje ugljovodonika (alkana i cikloalka.) su **nafta** i **zemni gas**, a sporedni su ugalj i druga fosilna gori.

- **Mogu se dobiti na različite načine:**

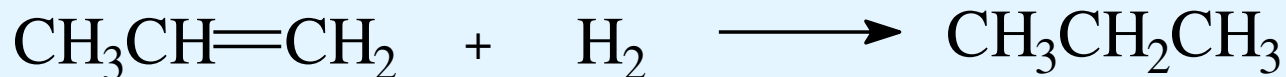
- **1. Redukcijom alkil-halogenida** pomoću vodonika uz prisustvu različitih redukcionih sredstava.

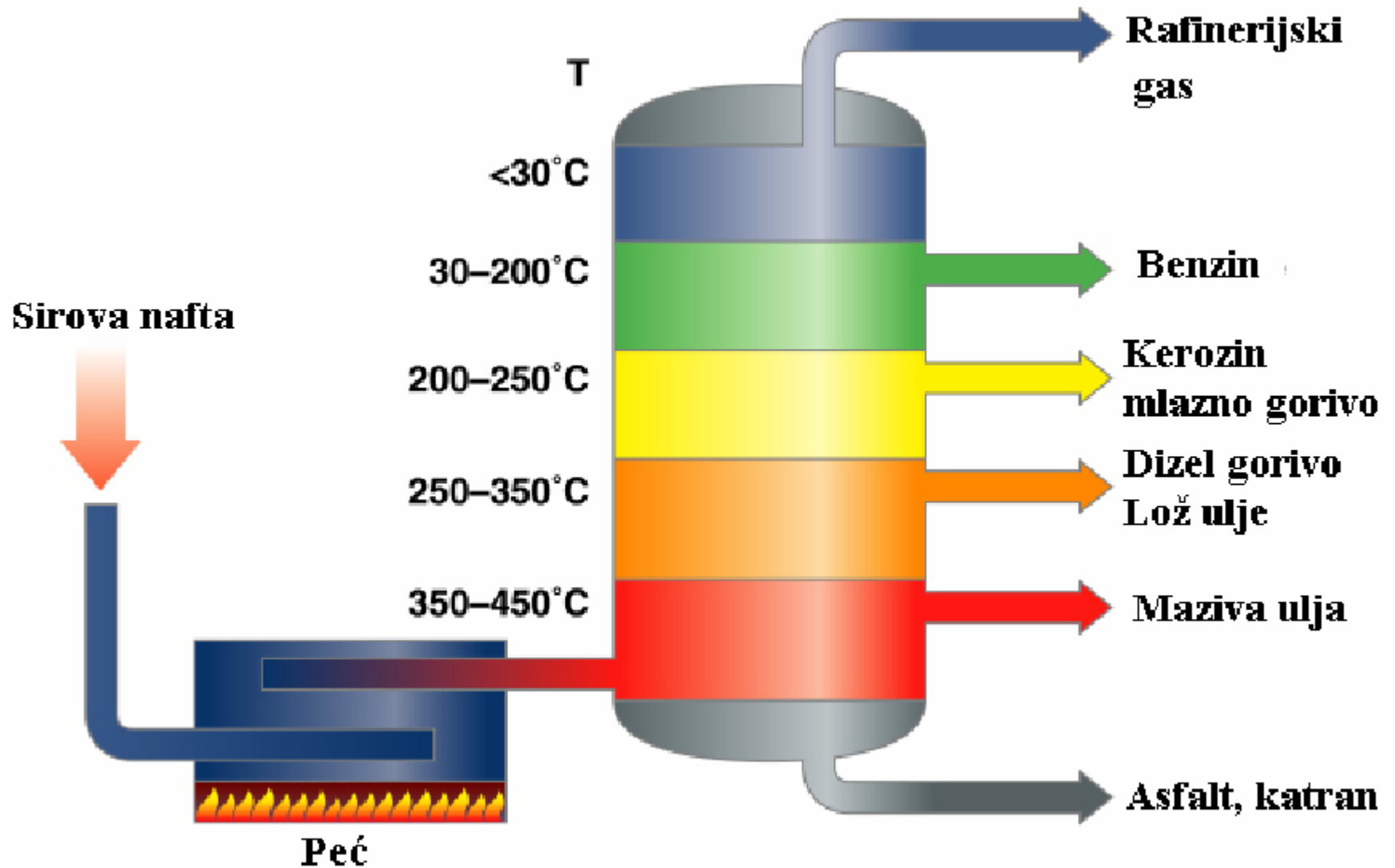
- **2. Dejstvom metalnog natrijuma na alkil-halogenide.**
Ova reakcija se naziva Würtz-ova sinteza.

- **3. Hidrogenizacijom alkena**

4. Frakcionom destilacijom nafte

Frakciona destilacija nafte

Frakcija	Temperatura destilacije, °C	Broj C atoma
Gas	do 20	C ₁ -C ₄
Petroletar	20-60	C ₅ -C ₆
Ligroin (laki benzin)	60-100	C ₆ -C ₇
Prirodni benzin	40-205	C ₅ -C ₁₀ i cikloalkani
Petrolej (kerozin)	175-325	C ₁₂ -C ₈₁ i aromatična jedinjenja
Gasno ulje (dizelsko)	iznad 275	C ₁₂ i viši
Mazivo ulje	neisparljive tečnosti	dugi lanci na cikličnim strukturama
Asfalt ili naftni koks	neisparljive čvrste supstance	policiklične strukture

➤ Fizičke osobine

- Prva četiri člana alkana su gasovi, članovi od C_5 do C_{17} su tečnosti a ostali su čvrsti
- Ne rastvaraju se u vodi ali se rastvaraju u organskim rastvaračima.

➤ Hemijske osobine

- Alkani nisu reaktivna jedinjenja

otporna su prema dejstvu kiselina, baza i oksidacionih sredstava.

- Najčešće reakcije alkana su reakcija supstitucije H atoma sa nekim drugim atomom ili grupom.

➤ Najvažnije reakcije supstitucije kod alkana su reakcije halogenovanja nitrovanja i sulfonovanja.

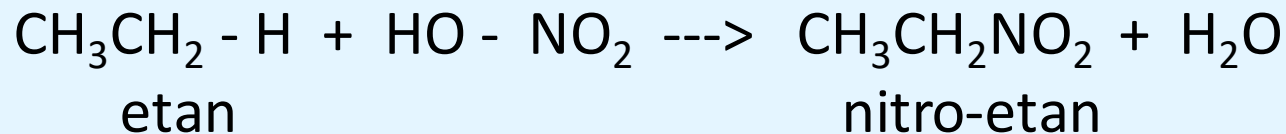
✓ 1. Halogenovanje alkana.

- Ove reakcije se odvijaju u prisustvu sunčeve ili ultraljubičaste svjetlosti.
  - pod uticajem svetlosne energije $h\nu$ molekul hlora se cijepa i daje radikale $Cl\cdot$, koji sadrže jedan nesporen elektron.
  - radikal hlora daje metil-radikal $CH_3\cdot$ koji je takođe veoma reaktivan

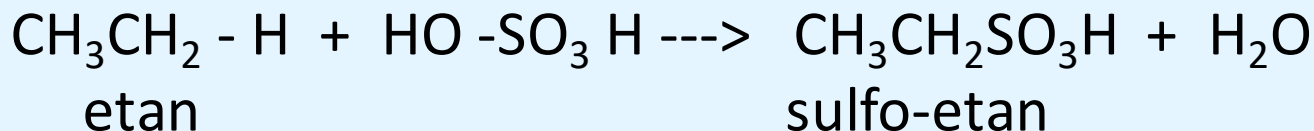

- **hlorovanje alkana je reakcija** u kojoj učestvuju slobodni radikali. Oni sadrže jedan nesparen elektron i veoma su reaktivni.
- **pod uticajem svetlosne energije $h\nu$ molekul hlora se homolitički cijepa** i daje radikale $Cl\cdot$, koji sadrže jedan nesparen elektron. **Radikal hlora daje metil-radikal $CH_3\cdot$. koji je takođe veoma reaktivan**
- **2. Nitrovanje alkana** se vrši uz supstituciju jednog H atoma nitro grupom (NO_2). Reakcija se vrši na povišenoj temperaturi uz upotrebu koncentrovane HNO_3 i uz izdvajanje vode

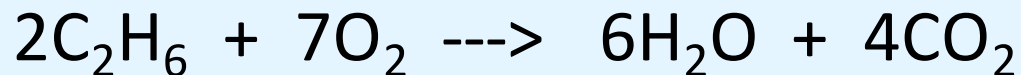

- **3. Sulfonovanje alkana se vrši** uz supstituciju jednog H atoma sulfo grupom (SO_3H) na povišenoj temperaturi uz upotrebu koncentrovane sumporne kseline i izdvajanje vode.

✓ 4. Oksidacija alkana.

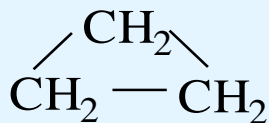
- Alkani u prisustvu kiseonika na površenoj temperaturi sagorevaju i daju ugljendioksid ,vodu ioslobađa se velika količina energije

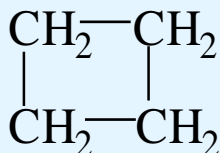
- **Alkani se koriste kao izvori energije.** *Najpoznatiji alkani koji se koriste u ove svrhe su metan, etan, propan, butan i nafta.*
- **Benzin se koristi** *za pokretanje motora sa unutrašnjim sagorevanjem i kao rastvarač masti a sirova nafta za liječenje šuge kod životinja.*
- **Parafin i vazelin predstavljaju** *smješū različitih alkana i koriste se za spravljanje različitih masti i krema.*

✓ Cikloalkani

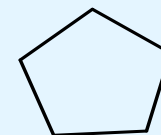
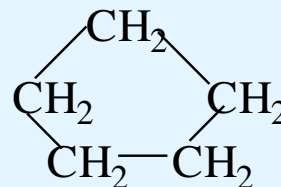
- Ugljovodonici koji se sastoje od ugljenikovitih atoma uređenih u prstenove zovu se: **ciklični alkani, karbocikli ili cikloalkani.**

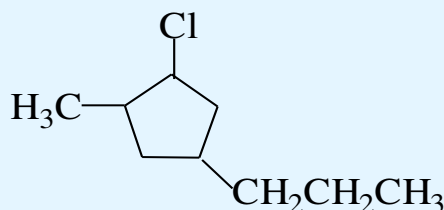
ciklopropan

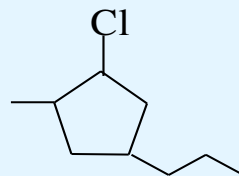
ciklobutan

ciklopentan

1-hlor-2-metil-4-propilciklopentan

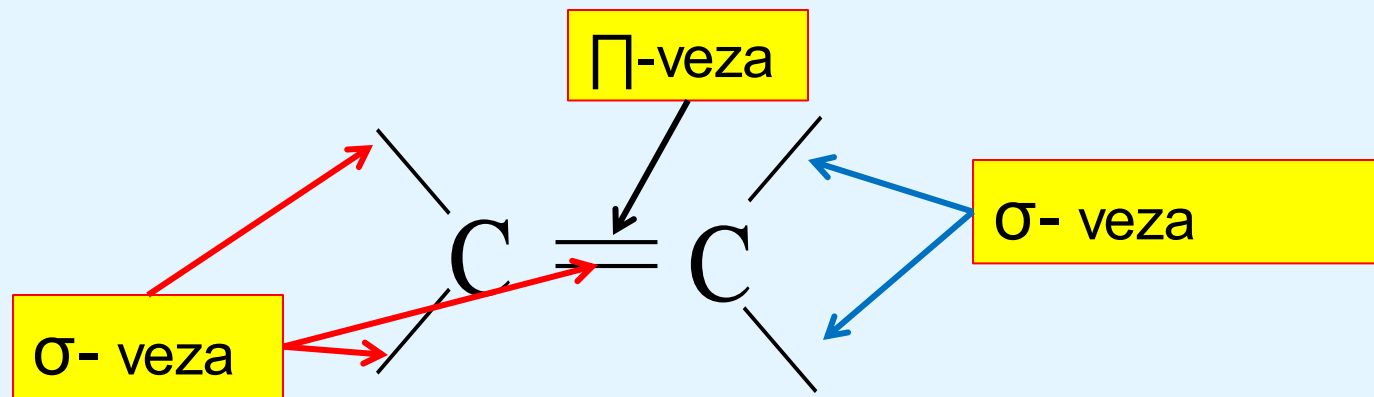

- U odnosu na alkanime normalnog niza, **cikloalkani** imaju **više** t_t i t_k kao i **veće** gustine.

- Cikloalkani učestvuju u reakcijama kao i zasićeni ugljovodonici: **sagorevanje, supstitucija, adicije** vodonika i halogenih elemenata.
- Ove reakcije se odvijaju na povišenim temperaturama i uz katalizator
- Adicijom vodonika **cikloalkani** prelaze u odgovarajuće **alkane**, a adicijom **halogena** dobijaju se **dihaloalkani**.

➤ Alkeni ili olefini

- Alkeni su nezasićeni ugljovodonici opšte formule C_nH_{2n} .
- U molekulu sadrže jednu dvostruku vezu koja utiče na fizičke i hemijske osobine ovih jedinjenja.
- Ranije su se alkeni nazivali olefinima.
- C - atomi koji su u molekulu alkena vezani dvostrukom vezom su sp^2 hibridizovani
  - Svaki od C atoma ima tri sp^2 -hibridne orbit.koje su međusobno pod uglom od 120° .
  - Četvrta atomska orbitala C nije hibridizovana i stoji pod uglom od 90° u odnosu na ravan u kojoj se nalaze sp^2 -hibridne orbitale.
- U molekulu najjednostavnijeg alkena etena $H_2C=CH_2$ ugljenikovi atomi su vezani sp^2-sp^2 vezom s tipa a druga veza između C atoma nastaje bočnim preklapanjem nehibridizovanih 2p-atomskih orbitala. Ova veza se naziva p-veza.

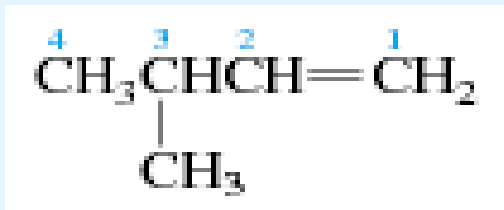
➤ Imenovanje alkena

- imena alkena i cikloalkena završavaju se nastavkom **-en**
- kod cikloalkena se ispred imena dodaje i prefiks **ciklo-**
- kod alkena sa više dvostrukih veza ispred nastavka **-en**, dodaju se odgovarajući prefiksi **di**, **tri**, **tetra** itd.
- alkeni sa **dvije** dvostruke veze **dieni**, sa **tri** - **trieni**...

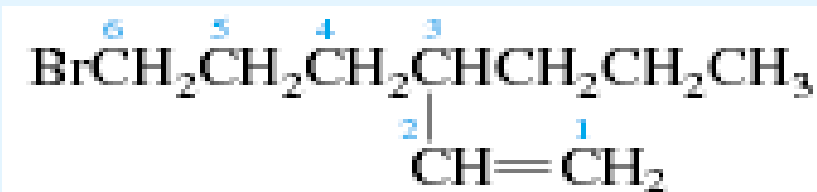
✓ IUPAC-ova pravila

- **odredi se najduži niz koji sadrži dva ugljenika povezana dvostrukom vezom**
- prilikom numeracije ugljenikovom atomu u dvostrukoj vezi se pripisuje **što manji broj**.
- kod cikloalkena nije neophodan numerički prefiks, ali ugljenici **1 i 2** su po definiciji djelovi **dvostruke veze**.
  - alkeni koji se razlikuju samo po položaju dvostruke veze zovu se **izomeri na dvostrukoj vezi**

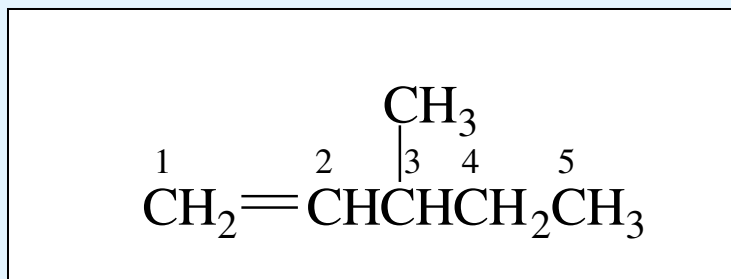
- **imenu alkena kao prefiksi dodaju se supstituenti i numeričke se njihov položaj**
- **ukoliko je osnovni niz alkena simetričan, numeričke se tako da prvi supstituent ima najmanji broj**

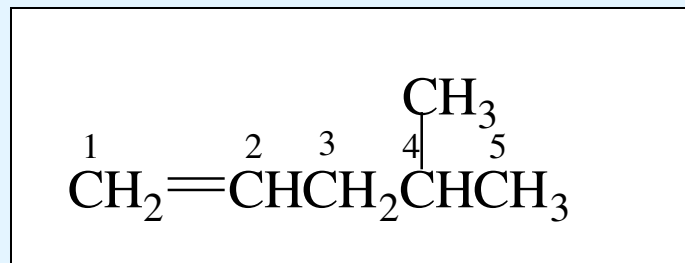
3-metil-1-buten

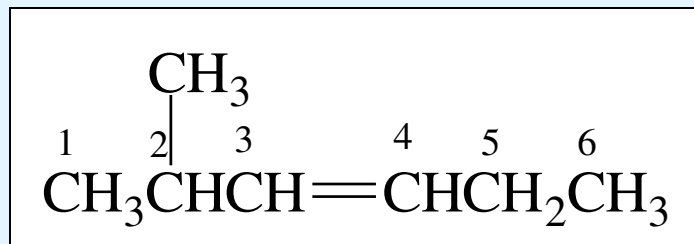
6-brom-3-propil-1-heksen

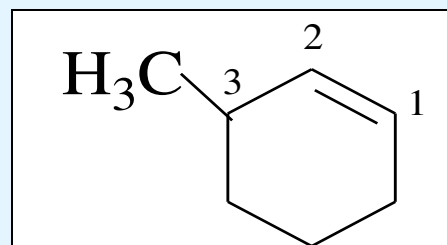
3-metil-1-penten

4-metil-1-penten

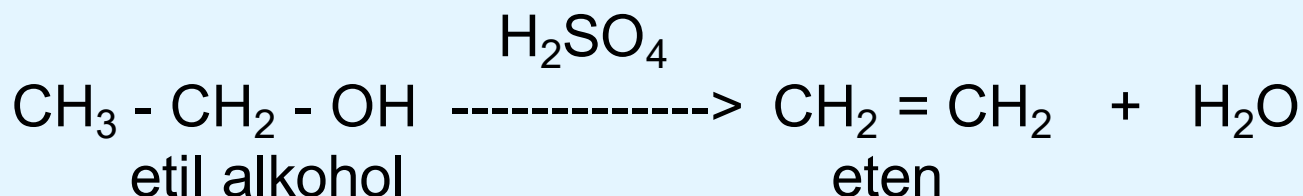
2-metil-3-heksen

3-metilcikloheksen

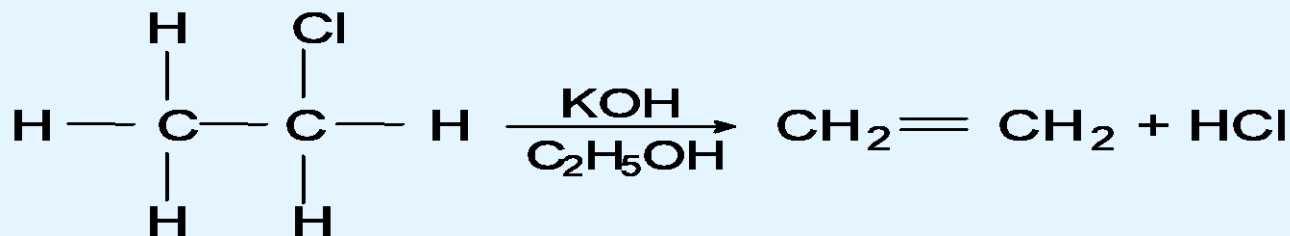
➤ Dobijanje alkena

- **1. Dehidratacijom alkohola** u prisustvu kiselina koje služe kao katalizatori. Najčešće se upotrebljava H_2SO_4

2. Eliminacijom halogen-vodonika iz alkil-halogenida.

- *Reakcija se izvodi u prisustvu alkoholnog rastvora KOH.*
- *Od halogena najreaktivniji je fluor, zatim Cl, Br i na kraju I.*
- *Reakcija teče uz eliminaciju H atoma u prisustvu hidroksilnih jona neke baze koja služi kao katalizator.*

3. Termičkim razlaganjem (krekovanjem) alkana.

✓ Fizičke osobine:

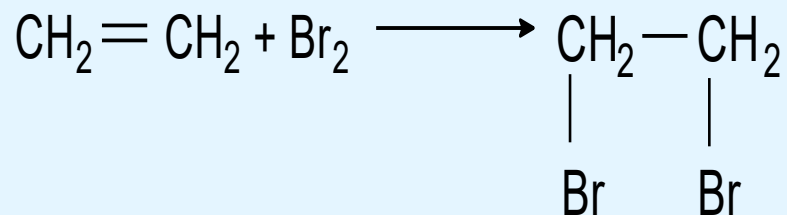
- Članovi homologog niza alkena sa **manjom molarnom masom su gasoviti**, **tečni sa srednjom**, a sa velikim molarnim mas. su čvrsti,
- **vrlo slične fizičkim osobinama alkana**
- u vodi nerastvorni, ali dobro rastvorni u nepolarnim rastvaračima
- **cis** izomeri su polarniji od **trans** izomera pa **cis** izomeri imaju:
  - **veće** tačke ključanja i **niže** tačke topljenja

✓ Hemijske osobine:

- Jedinjenja sa dvostrukim vezama su mnogo reaktivnija od zasićenih jedinjenja i **podležu reakcijama adicije, polimerizacije i oksidacije**
- reakcije adicije na π vezu su uglavnom egzotermne
- karakteristična reakcija alkena je **elektrofilna adicija**
- takođe podliježu i **adiciji preko slobodnih radikala**

✓ 1. Adicija halogena

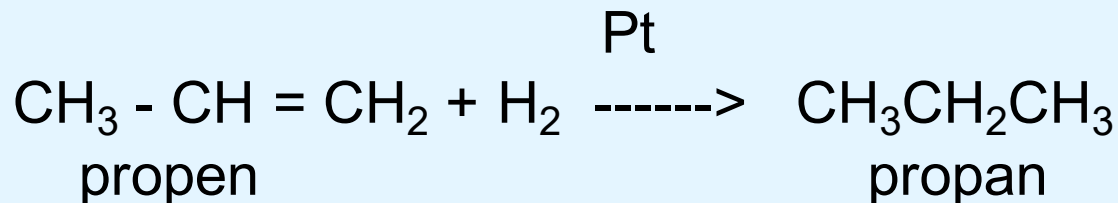

eten

1,2 - dibrom-etan

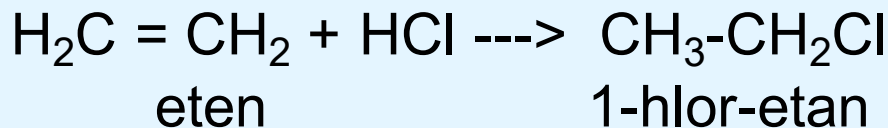
2. Adicija vodonika.

Ova reakcija se naziva hidrogenizacija i odvija se u prisustvu katalizatora (Pt, Ni, Pd) pri čemu alkeni prelaze u alkane

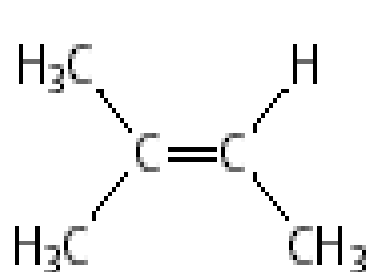

3. Adicija halogenvodonika.

Ova reakcija se odvija u dva stepena uz stvaranje karbkatjona kao intermedijera. Vodonik se adira na jedan C atom dvostruke veze u procesu elektrofilne adicije a halogen na drugi C atom dvostruke ve

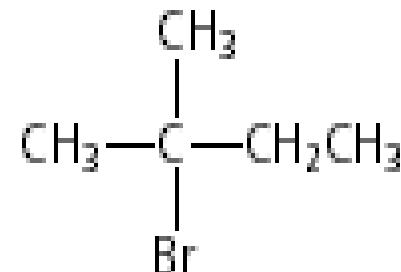

2-metil-2-buten

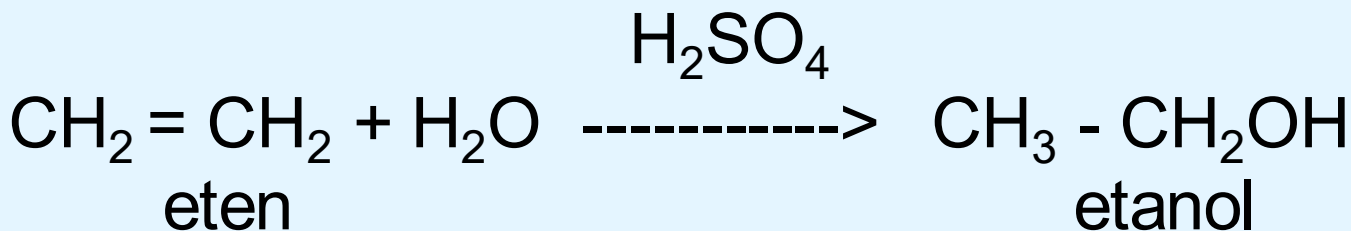
+

2-brom-2-metilbutan

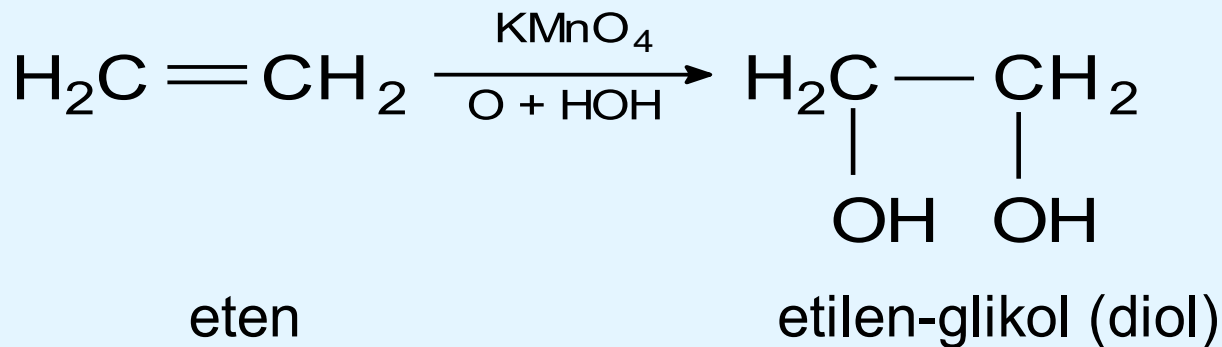
✓ 4. Adicija sumporne kiseline.

- Ovo je elektrofilna reakcija i odvija se po istom mehanizmu kao i adicija halogenvodonika i koristi se za industrijsko dobijanje alkohola.

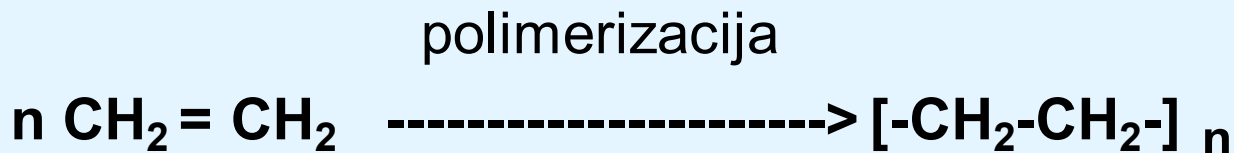
✓ 5. Oksidacija

- Reakcijom oksidacije alkena u prisustvu vodenog rastvora KMnO_4 **dobijaju se dvohidroksilni alkoholi-diol**

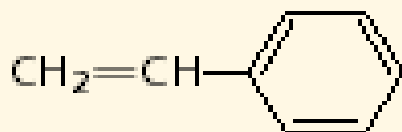
✓ 6. Polimerizacija.

- **Reakcijom polimerizacije dobijaju se makromolekuli.**
- Ovo su radikalske reakcije u kojima dolazi do stvaranja slobodnih radikala i njihove međusobne adicije.
- Kao konačni proizvod nastaju molekuli velike molekulske mase.

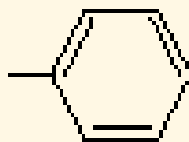

Tip alkena

X u polimeru

Polimer

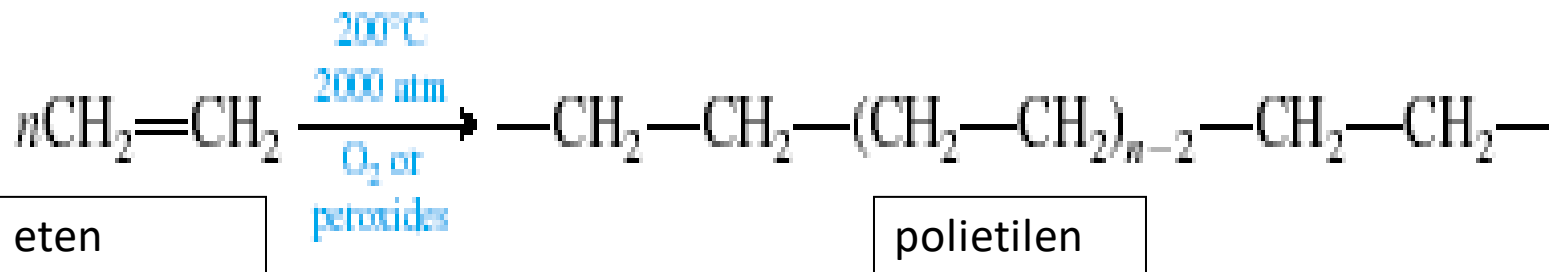
Polietilen (PE)

Polipropilen

Polistiren

Polivinilhlorid (PVC)

Poliizobuten,
zamjena za
sintetički kaučuk

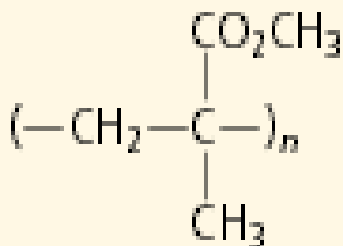
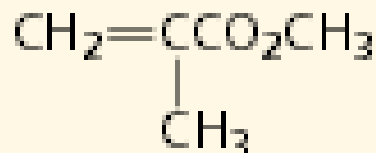

monomer

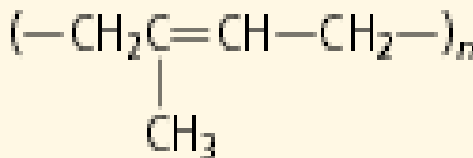
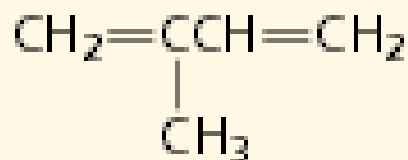
polimer

Teflon

Pleksiglas

Sintetički kaučuk

➤ **Dieni** C_nH_{2n-2}

✓ **Nezasićeni ugljovodonici otvorenog niza u čijem molekulu se nalaze dvije dvostruke veze**

- ✓ Dobijaju naziv prema alkanu sa istim brojem C- atoma
  - Umjesto nastavka **-AN** dodaje se nastavak **-DIEN**
  - **Položaj dvostrukih veza se označava brojevima koji se pišu ispred naziv diena.**
- **Postoje tri vrste diena:**
  1. Izolovani
  2. Konjugovani i
  3. Kumulovani dieni - **aleni**

1. - ako se između dvije dvostruke veze nalazi dvije ili više prostih veza onda je to **izolovan dien**

2. - dieni kod kojih su obe dvostruke veze na istom C atomu su **kumulovani dieni.**

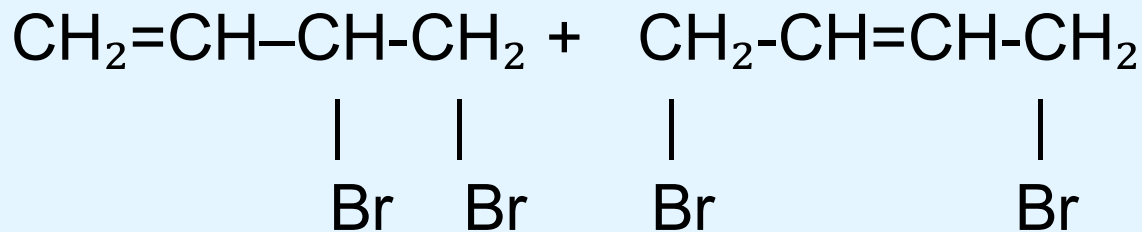
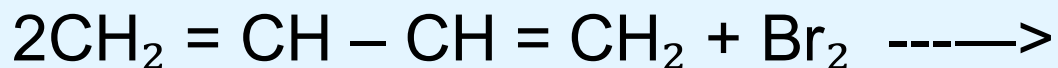
3. - butadien kod kojeg se između dvije dvostruke veze nalazi jednostruka veza naziva se **konjugovan.**

1. Dieni sa kumulovanim i izolovanim dvostrukim vezama se **ponašaju kao alkeni i podliježu reakcijama ADICIJE**

✓ Adicijom molekula broma na butadien dobija se smješa dva proizvoda:

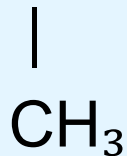
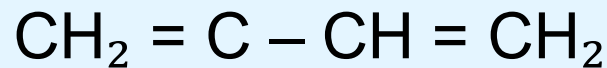

3,4-dibrom-1-buten

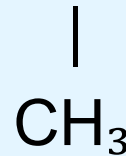
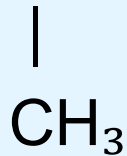
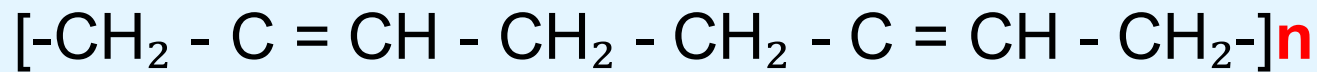
1,4-dibrom-2-buten

✓2. Reakcija POLIMERIZACIJE

- ✓ Polimerizacioni proizvodi diena su veoma važni. Tako se polimerizacijom izoprena, derivata butadiena dobija KAUČUK.

izopren(2-metil-butadien)

kaučuk